

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Moving along the roadside: A social history of Mwinilunga District, 1870s-1970s

Pesa, I.

Citation

Pesa, I. (2014, September 29). *Moving along the roadside: A social history of Mwinilunga District, 1870s-1970s*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/28744>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/28744>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/28744> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Peša, Iva

Title: Moving along the roadside : a social history of Mwinilunga District, 1870s-1970s

Issue Date: 2014-09-23

Samenvatting

Een sociale geschiedenis van Mwinilunga District, 1870-1970

Dit proefschrift heeft als doelstelling om te onderzoeken hoe het proces van sociale verandering in het gebied van Mwinilunga, een district in noord-west Zambia, uiting vond tussen de jaren 1870 en 1970. Het proces van sociale verandering zal onderzocht worden door in detail te kijken naar vier aspecten, te weten productie, mobiliteit, consumptie en sociale verhoudingen. Terwijl rond 1870 dorpen in Mwinilunga zich nog uitgestrekt over het landschap bevonden en soms uit defensief oogpunt verborgen waren in de bossen of omringd waren door een omheining, bevonden de meeste dorpen zich rond 1950 langs de weg. De aanleg van wegen trok de vestiging van dorpen langs de weg aan, maar het is de vraag of deze verandering van nederzettingsspatronen ook leidde tot andere sociale veranderingen. Nederzettingsspatronen zijn een uitermate geschikte lens om sociale verandering door te bestuderen. Leidde vestiging langs de wegen ook tot andere vormen van landbouwproductie, het gebruik van andere goederen of tot individualisering? Door een aantal empirische voorbeelden als uitgangspunt te nemen, tracht dit proefschrift het proces van sociale verandering te doorgronden in het gebied van Mwinilunga.

Processen van sociale verandering hebben in de Zambiaanse historiografie veel aandacht gekregen, vooral door toedoen van het Rhodes Livingstone instituut. (Post-)koloniale observatoren gingen er over het algemeen van uit dat er verandering plaats zou vinden van 'primitieve' naar 'moderne' samenlevingen, vooral onder invloed van het kolonialisme en het kapitalisme. Waar samenlevingen eens zelfvoorzienend waren in hun behoeftes, zouden zij in toenemende mate gaan participeren in de markteconomie, bijvoorbeeld door gewassen te verbouwen en deze te verkopen voor geld. Dit proefschrift beweert dat er inderdaad grondige sociale veranderingen hebben plaatsgevonden in het gebied van Mwinilunga, maar dat deze geen eenduidig pad hebben gevolgd. Dit is in tegenstelling tot de verwachtingspatronen die Victor Turner, een antropoloog van het Rhodes Livingstone Instituut die in de jaren '50 onderzoek deed in Mwinilunga, uiteenzette. Turner beweerde dat veranderende nederzettingsspatronen, van grote concentrische dorpen naar kleine nederzettingen langs de weg, ook automatisch andere sociale veranderingen teweeg zouden brengen, zoals een overgang van zelfvoorziening in landbouwproductie naar marktgerichte landbouwproductie, of van uitgebreide familiestructuren naar individualisering. Dit proefschrift toetst de hypothesen over sociale verandering die door Turner naar voren zijn gebracht tegen historisch bewijsmateriaal. Het proefschrift beweert dat externe veranderingen, zoals het kolonialisme of het kapitalisme, niet zozeer hebben geleid tot een transformatie van de samenleving. Daarentegen werden veranderingen binnen een bestaande en interne 'traditie' geïncorporeerd en toegeëigend. Deze traditie was zelf uitermate flexibel en heeft hierdoor het proces van sociale verandering gemedieerd en bemogelijkt. Door in te gaan op ideeën van een 'traditie van verandering', gaat dit proefschrift in tegen historiografische stromingen die suggereren dat het kolonialisme of het kapitalisme externe, vergaande en soms zelfs gewelddadige verandering teweeg hebben gebracht. Omdat het denken in overgangen van 'traditie' naar 'moderniteit' en in radicale breuken in de Zambiaanse historiografie nog altijd dominant is, stelt dit proefschrift door te kijken naar een specifieke case van een specifieke lokaliteit zulke theorieën aan de kaak. Deze studie presenteert sociale verandering als intern gegenereerd en onderhandeld, in plaats van als extern opgelegd of noodzakelijkerwijs transformerend.

Het eerste hoofdstuk biedt een historisch overzicht voor het gebied van Mwinilunga vanaf de periode 1750 tot aan de jaren 1970. Omdat er voor het gebied van Mwinilunga nog geen gedetailleerde geschiedenissen bestaan en omdat de volgende hoofdstukken thematisch van aard zijn, biedt dit hoofdstuk een rode draad opgetrokken rondom bepaalde historische mijlpalen. Door in te gaan op de geschiedenis van het Lunda rijk, de vestiging van chiefs in het gebied van Mwinilunga, de langeafstandshandel en de slavenhandel, de vestiging van de koloniale macht, de periode van bloei en arbeidsmigratie rond 1950 en ten slotte de periode na de onafhankelijkheid, zullen vragen met

betrekking tot continuïteit en verandering gesteld en beantwoord worden. Anders dan de historiografie tot nu toe gesuggereerd heeft, bewerkstelligde de komst van het kolonialisme of het behalen van de onafhankelijkheid geen absolute breuk met het verleden. Dit hoofdstuk legt liever de nadruk op continuïteit en langetermijn processen. Door deze aanpak te verkiezen, kan het gesuggereerd worden dat sociale veranderingen in het gebied van Mwinilunga niet zozeer extern opgelegd maar liever intern onderhandeld werden. Door de traditie van verandering in Mwinilunga konden de bewoners sociale veranderingen begrijpbaar en eigen maken, in de lijn met bestaande gebruiken.

Nadat het historische kader in het eerste hoofdstuk geschetst is, zijn de daaropvolgende hoofdstukken thematisch van aard. Hoofdstuk twee kijkt in detail naar processen van (agrarische) productie. Koloniale ambtenaren, zendelingen en post-koloniale ontwikkelingswerkers gingen er van uit dat met de komst van het kapitalisme er een overgang zou plaatsvinden van bestaande (vaak aangeduid als 'traditionele') productiemethoden, gericht op zelfvoorziening, naar 'moderne' productiemethoden gericht op de markt. Dit hoofdstuk stelt dat zo een verandering noch vanzelfsprekend, noch eenduidig was. Eerst wordt in dit hoofdstuk het officiële discours onder de loep genomen. Ambtenaren en landbouw 'experts' hebben gesuggereerd dat in het gebied van Mwinilunga de bestaande methoden van 'shifting cultivation' vervangen zouden moeten worden door permanente landbouw, waarbij sorghum, gierst en cassave vervangen zouden moeten worden door mais, pindas en rijst, verbouwd met behulp van mest en commerciële zaden. Dit hoofdstuk stelt zo een discours aan de kaak, door te suggereren dat productie voor zelfvoorziening (van bijvoorbeeld cassave) in feite marktproductie mogelijk maakte. Een scherpe scheiding tussen zelfvoorziening en marktproductie wordt zo in twijfel getrokken, omdat productie van gewassen zoals cassave (door haar arbeidsbesparende functie en hoge opbrengst) de productie van gewassen voor de markt mogelijk maakte. Verder minimaliseerde cassave de risico's van marktproductie, in de lijn met theorieën over de 'morele economie'. Productieprocessen in Mwinilunga waren afgestemd op de ecologische omstandigheden, arbeidsvraag en waren wel degelijk rationeel. Verder wordt de historische overgang van jagen naar veehouderij aan de kaak gesteld. Het wordt gesuggereerd dat de jacht voldeed aan de arbeidsvraag in het gebied, eiwitbronnen leverde en statusverwerving binnen de samenleving mogelijk maakte. Veehouderij, daarentegen, was moeilijk door de aanwezigheid van de tsetse vlieg en werd bemoeilijkt door het rondtrekkende karakter van dorpen. Veehouderij, welke werd aangemoedigd door ambtenaren en experts, vereist nederzettingsstabiliteit, onbekende technieken en veel arbeidsinput, welke de onderneming bemoeilijkten. Het hoofdstuk sluit af met twee cases, namelijk van ananasproductie en de honing en bijenwasproductie in het gebied van Mwinilunga. Dit waren beiden ondernemingen die marktparticipatie in het gebied faciliteerden, en door deze ondernemingen te bestuderen wordt het duidelijk wat de moeilijkheden maar ook wat de potenties van marktparticipatie waren. Terwijl de lange en slecht onderhouden wegen, de onzekere en fluctuerende markten alsmede de ecologische omstandigheden marktproductie bemoeilijkten, waren er wel enkele gewassen (met name producten met een laag gewicht maar een hoge marktwaarde) die de moeite van het produceren waard waren. Dit hoofdstuk beweert dat productie in Mwinilunga zijn eigen logica had en uiterst marktgedreven kon zijn, maar dat er van een automatische overgang van zelfvoorziening naar marktproductie geen sprake was.

Het derde hoofdstuk kijkt naar twee aspecten van mobiliteit, namelijk enerzijds naar de relaties tussen Mwinilunga en de gebieden over de grens in Angola en Congo en anderzijds naar arbeidsmigratie naar de steden in de regio. Anders dan het moderniteitsdenken doet vermoeden, nam mobiliteit in het gebied van Mwinilunga niet simpelweg toe. Dit hoofdstuk stelt liever een inherente 'mobiliteitscultuur' voor – de bewoners van Mwinilunga waren al ver voor de koloniale periode zeer mobiel en onderhielden banden met de brede regio, banden die door het kolonialisme en grensdemarcatie juist bemoeilijkt werden. Deze mobiliteitscultuur, die de langetermijn continuïteit in het gebied onderstreept, maakte de incorporatie van veranderingen mogelijk. Toen bijvoorbeeld de grenzen werden gedemarceerd, of toen belasting werd geïntroduceerd, maakte beweging over de

grenzen heen naar Angola of Congo en weer terug naar Mwinilunga, onderhandelingen met de koloniale staat mogelijk. Verder stelde grenshandel de hegemonie van de Zambiaanse staat aan de kaak. In plaats van uitsluitend handel te drijven binnen Zambia, kon Mwinilunga haar marginale positie gebruiken door handelsbanden met Angola en Congo aan te halen en zo een relatief autonome en welvarende positie voor zichzelf te creëren. Deze handelsbanden, migratiestromen en vluchtelingenstromen hadden ook hun gevolgen voor de identiteit van de bewoners van Mwinilunga. Oude Lunda banden werd nieuw leven ingeblazen en liever dan zich te alliiëren aan de centrale staat van Noord Rhodesië en later Zambia, ten opzichte van welke Mwinilunga altijd marginaal zou blijven, haalde Mwinilunga de regionale banden met Angola en Congo aan. Dit uitte zich in politieke aanhang voor de oppositiepartij ANC, in plaats van voor de regerende UNIP partij. Juist in haar marginaliteit en door gebruik te maken van mobiliteit kon het gebied van Mwinilunga macht vinden.

Het tweede gedeelte van dit hoofdstuk kijkt naar processen van arbeidsmigratie. Binnen de Zambiaanse historiografie is arbeidsmigratie dikwijls geïnterpreteerd binnen een 'moderniseringsnarratief'. Door naar de steden te trekken en daar te werken, zouden dorpelingen moderne stedelijke inwoners worden. Tevens stelden zulke gedachtegangen dat arbeidsmigratie voornamelijk gedreven zou zijn door economische (push- en pullfactoren) en politieke factoren (overheidsdruk). Dit hoofdstuk stelt daarentegen dat arbeidsmigratie geen deel was van een onomstreden moderniseringsproces, maar liever voortbouwde op een bestaande 'mobiliteitscultuur'. Tevens waren sociaal-culturele factoren even belangrijk om de arbeidsmigratie te verklaren, als economische en politieke factoren. Dit hoofdstuk compliceert ook de these van 'ruraal verval' door toedoen van arbeidsmigratie. Inderdaad, veel mannen trokken weg om banen te zoeken in de mijnen en de steden, maar dit leidde niet automatisch tot verval. Arbeidsmigratie leek zelfs tot een economische en sociale bloeiperiode te leiden. Ook al was er misschien minder arbeidskracht aanwezig in de dorpen om de velden te bewerken, individuen konden door arbeidsmigratie oude aspiraties van 'zelfrealisatie' verwezenlijken. Deze aspiraties leidden niet tot eenduidige 'ontwikkeling', maar onderstrepden wel de continuïteit van arbeidsmigratie met sociaal-culturele ideeën. Arbeidsmigratie was geen simpele transformerende kracht, maar werd geïncorporeerd in bestaande ideeën en strevens. Mobiliteit had eeuwenoude wortels in dit gebied en was gebaseerd op een interne cultuur.

Het vierde hoofdstuk gaat over consumptie. Ook al was er een uiterlijke overgang van bijvoorbeeld strohuizen naar bakstenen huizen, of van kleren gemaakt van dierenhuid of boomschors naar geïmporteerde kledij die industrieel gefabriceerd wordt, toch was dit niet een eenduidige stap van 'zelfvoorziening' naar 'marktgerichtheid'. Dit hoofdstuk stelt dat ondanks de uiterlijke 'consumptierevolutie' ideeën achter consumptie en het belang van goederen veel meer continuïteit kenden. De concepten 'wealth-in-people' en 'zelfrealisatie' spelen hierbij een belangrijke rol. Door dieper in te gaan op drie cases, namelijk van ijzersmeden, kleding en huisvesting, worden de complexiteit en langetermijntrends in consumptie duidelijker gemaakt. In het ijzersmeden was er een overgang van lokaal geproduceerde ijzeren voorwerpen naar geïmporteerde en industrieel geproduceerde ijzeren werktuigen. Deze overgang bracht veranderingen te weeg, maar past niet in het plaatje van onderontwikkeling of modernisering. Ijzeren voorwerpen werden en worden vooral geconsumeerd binnen ideeën van zelfrealisatie, die eerst de smid en daarna de consument van ijzeren goederen bevorderden. Kledingconsumptie had ook veel te maken met ideeën van degelijkheid, status en onderscheiding. Het consumeren van westerse kleding was niet een geval van 'imitatie', maar diende ertoe om de aandacht en aanhang van andere mensen aan te trekken. Kleding, door de status die het uitbeeldde, kon een hulpmiddel zijn om een 'Big Man' te worden binnen het systeem van 'wealth-in-people'. Dat consumptie een lokale logica kreeg en niet de logica volgde van de Westerse handelaren die consumptiegoederen introduceerden, wordt uitermate duidelijk als het gaat om huizen. Bakstenen huizen werden door ambtenaren gepropageerd om vestigingsstabiliteit te bevorderen, maar rond de jaren '50 kwamen er steeds meer klachten binnen dat mensen wel bakstenen huizen bouwden, maar deze alsnog in de steek lieten na 5 of 10 jaar. Huizenconsumptie paste binnen het beeld van 'wealth-in-people'. Een groot en goed gebouwd huis leidde tot aanzien in

het dorp en kon aantrekkingskracht uitoefenen op anderen. Een groot huis kon het centrum worden van een hele groep huizen, en door mensen aan te trekken werd de eigenaar een 'Big Man'. Om consumptiepatronen te begrijpen is het dus belangrijker om te kijken naar concepten van zelfontplooiing en rijkdom, dan om te denken in een westerse logica van traditie en moderniteit of ontwikkeling en onderontwikkeling.

Het vijfde hoofdstuk onderzoekt of de voorgaande veranderingen in productie, mobiliteit en consumptie, ook leidden tot sociale veranderingen. Het Rhodes Livingstone instituut, en met name de antropoloog Victor Turner, gingen er namelijk van uit dat er onder invloed van het kolonialisme en het kapitalisme een overgang plaats zou vinden van familiale solidariteit en grote dorpen naar een toenemende individualisering en het uiteenvallen van dorpen in zogeheten 'farms'. Of deze individualisering en de nuclearisering van de familie er echt is gekomen, valt echter te betwijfelen. Door te kijken naar voorbeelden van 'farms', de autoriteit van chiefs en hoofdmannen, werkpacten en gemeenschappelijke voedselconsumptie, hekserij, gender en huwelijk, alsmede sociale verandering in rituelen en waardepatronen, zal het onderzocht worden of er inderdaad een overgang is geweest van reciprociteit en communale solidariteit naar toenemende individualisering en competitie tussen dorpsbewoners. Gemeenschappelijke voedselconsumptie, bijvoorbeeld, is niet in de vergetelheid geraakt maar wordt nog steeds beoefend als symbool van 'wealth-in-people' en status. Hekserij en hekserijbeschuldigingen zijn niet zozeer toegenomen door individuele competitie, maar zijn daarentegen altijd deel geweest van spanningen tussen individuen. Sociale verandering heeft zeker plaatsgevonden, maar zoals de voorbeelden laten zien, was er van eenduidig verval of individualisering geen sprake.

Door gebruik te maken van een scala aan geschreven, orale en secundaire bronnen heeft dit proefschrift beoogd om een gedetailleerde uiteenzetting van de geschiedenis van Mwinilunga te presenteren. Het proefschrift suggereert dat sociale verandering geen eenduidig proces is. Sociale verandering brengt geen transformatie teweeg en is ook niet extern opgelegd, maar wordt toegeëigend in bestaande opvattingen en ideeën over traditie, welke zelf voortdurend veranderen. Hierdoor is verandering voortdurend maar geleidelijk. Door bestaande ideeën en denkwijzen over 'grote vraagstukken' zoals het kolonialisme en het kapitalisme aan de kaak te stellen, poogt dit proefschrift te demonstreren dat zelfs de geschiedenis van een relatief onbekend en marginaal gebied kennis kan bijdragen over de gang van de geschiedenis.